

Dva druhy neartikulovaných zložiek

Marián Zouhar¹

Slovenská akadémia vied, Bratislava

Abstract: It is often claimed that propositions expressed by certain kinds of sentence involve constituents that are unarticulated at the linguistic level. Two sorts of unarticulated constituents are sometimes distinguished in the literature – those that are explicitly unarticulated and those that are implicitly unarticulated. The main claim of the present paper is that, contrary to appearances, there are no implicitly unarticulated constituents and that all of them are in fact explicitly unarticulated ones. The argument runs as follows: If a propositional constituent is supposed to be implicitly unarticulated, it appears in the proposition on the basis of free enrichment (or expansion). On the other hand, if a propositional constituent is explicitly unarticulated, it appears in the proposition on the basis of another kind of process, namely saturation (or completion). However, it is shown that free enrichment (and expansion) leads to a serious problem concerning the unity of propositions. Consequently, if this problem is to be circumvented, free enrichment (and expansion) has to be rejected. As a result, implicitly unarticulated constituents have to be rejected as well.

Keywords: Expansion, explicitly unarticulated constituent, free enrichment, implicitly unarticulated constituent, literal meaning, proposition expressed, propositional unity.

1 Doslovný význam a vyjadrený obsah

Nech *doslovným významom* zloženého výrazu je obsah,² ktorý je určený výlučne sémantickými konvenciami pre jednoduché výrazy ob-

¹ Táto stať vznikla na Filozofickom ústave SAV v rámci grantového projektu VEGA č. 2/0019/12 *Jazyk a determinácia významu v komunikácii*.

² Doslovný význam jednoduchého výrazu je určený výlučne sémantickou konvenciou pre daný výraz.

siahnuté v danom zloženom výraze a spôsobom syntaktického usporiadania jednoduchých výrazov do zloženého výrazu.³ Ak zloženým výrazom je veta (výrok), doslovným významom môže byť *propozícia* (teda nositeľ pravdivostnej hodnoty). To však platí len v prípade niektorých špecifických druhov viet – doslovným významom viet viacerých druhov nemôže byť propozícia, pretože ich doslovný význam je určitým zásadným spôsobom neúplný, vďaka čomu sám osebe nestačí na determináciu žiadnej pravdivostnej hodnoty.⁴

Táto situácia nastáva napríklad v prípade vety, ktorá obsahuje *indexický výraz*, teda ukazovacie zámeno, osobné zámeno, príslovkové určenie času, resp. miesta, či iný výraz podobného druhu. Podľa viacerých renomovaných teórií by súčasťou vyjadrenej propozície mal byť *referent*, ktorý indexický výraz nadobúda vzhľadom na konkrétne

³ V tomto vymedzení ignorujem napríklad ustálené slovné spojenia či iné špecifické druhy výrazov, ktoré môžu byť zložené, ale ich doslovný význam je určený podobne, ako je to v prípade jednoduchých výrazov, t. j. výlučne na základe sémantickej konvencie. Alternatívne by sme mohli zložené výrazy tohto druhu považovať v skutočnosti za jednoduché. Úvahy v stati sú od rozhodnutia v tejto veci nezávislé.

⁴ Predpokladá sa tu, že propozície majú zložky, a teda sú *zloženými* entitami; zároveň sú tieto zložky nejakým spôsobom usporiadané, a teda propozície sú aj *štruktúrovanými* entitami. Táto koncepcia propozícií (pozri napríklad Kaplan 1975) je odlišná od toho, ako sa propozície chápu v intenzionálnej sémantike (kde sa považujú za funkcie z množiny možných svetov do množiny pravdivostných hodnôt, resp. z množiny možných svetov do chronológií pravdivostných hodnôt). Motiváciu v prospech koncepcie propozícií ako zložených štruktúrovaných entít uvádzať nebudem (pozri napríklad Soames 1987 alebo 2010). Dodávam však, že existujú rôzne argumenty proti tejto koncepcii (pozri napríklad Tichý 1994, Jespersen 2003 alebo Bealer 2004) – ktoré poukazujú napríklad na to, že nie je prípustné, aby tá istá entita bola zložená a štruktúrovaná, a zároveň bola nositeľom pravdivostnej hodnoty – a že jej problémy možno odstrániť, ak sa odliší (neštruktúrovaná) propozícia (v intenzionálnom zmysle) od konštrukcie takejto propozície, pričom zloženosť a štruktúrovanosť budú atribútmi propozičných konštrukcií. Túto cestu ponúka transparentná intenzionálna logika (pozri Tichý 1988, Raclavský 2009 alebo Duží – Jespersen – Materna 2010). To, čo hovorím v hlavnom texte v súvislosti s propozíciami, možno v mnohých prípadoch adekvátnejšie formulovať pre propozičné konštrukcie. Od týchto komplikácií však budem abstrahovať a štruktúrovanosť budem v texte zjednodušene pripisovať priamo propozíciám (korektnější spôsob vyjadrovania, keď som hovoril o propozičných konštrukciách, som zvolil v stati Zouhar 2011a).

použitie,⁵ a ten sa nedá určiť len vzhľadom na možný svet, ale až na základe relevantných parametrov kontextu použitia výrazu. Kontextom použitia indexického výrazu môže byť množina, resp. usporiadaná *n*-tica pozostávajúca z parametrov rôznych druhov, ako sú možný svet, čas použitia, miesto použitia, hovorca, adresát, množina určitých objektov atď.⁶ Doslovným významom vety s indexickým výrazom teda nie je propozícia, keďže takáto veta vyjadrí propozíciu až vzhľadom na relevantné parametre kontextu použitia. Vyjadrená propozícia v tomto prípade teda predstavuje inú vrstvu obsahu, ktorú treba odlišiť od vrstvy doslovného významu.

Analogickú situáciu môžeme zaznamenať aj v súvislosti s gramatickými tvarmi výrazov niektorých druhov. Napríklad gramatický prezent slovesa možno v niektorých prípadoch chápať tak, že sa vzťahuje na čas, v ktorom sa veta s takýmto slovesom použije; gramatické perfektum zase možno v určitých prípadoch chápať tak, že sa vzťahuje na čas, ktorý predchádza času použitia vety s takýmto slovesom. Gramatické tvary niektorých výrazov teda niekedy fungujú analogicky ako indexické výrazy – aj v tomto prípade musíme vziať do úvahy kontext použitia, aby sme určili všetky relevantné zložky vyjadrenej propozície, a teda takéto vety nebudú vyjadrovať propozície len v závislosti od sémantických konvencií a syntaktického usporiadania. Aj v tomto

⁵ Medzi renomované teórie tohto druhu patrí napríklad Kaplanova teória demonstratív (či všeobecnejšie indexických výrazov), podľa ktorej každý výraz (indexický aj neindexický) vyjadruje určitý *charakter* a označuje určitý *obsah* (pozri Kaplan 1989), či Perryho koncepcia indexických výrazov, v ktorej sa rozlišuje *rola* a *obsah* indexického výrazu (pozri Perry 1977). Charakter výrazu možno stotožniť s funkciou z kontextu použitia do obsahu; táto funkcia teda vyberá, čo je obsahom výrazu vzhľadom na kontext použitia. Obsahom výrazu (resp. jeho konkrétneho použitia) je referent či, presnejšie, funkcia, ktorá okolnostiam ohodnotenia (t. j. možným svetom či podobným entitám) priraduje referenty. Keďže v prípade indexických výrazov je táto funkcia konštantná, môžeme pre jednoduchosť priamo považovať referent indexického výrazu za jeho obsah. Napríklad, charakterom osobného zámena „ja“ je akési pravidlo, ktoré vyberá ako referent použitia zámena osobu, ktorá ho použila, a preto aktuálny používateľ zámena je obsahom jeho konkrétneho použitia.

⁶ V Kaplanovom chápaní je kontextom použitia usporiadaná štvorica, v ktorej sa vyskytuje hovorca, čas, miesto a možný svet. Z dôvodov, ktoré nebudem v tejto stati uvádzať, je však vhodné, ak doňho zaradíme aj ďalšie parametre.

prípade vyjadrená propozícia predstavuje inú vrstvu sémantického obsahu, ktorú treba odlíšiť od vrstvy doslovného významu.

Výrazy a gramatické tvary, ktoré sú v naznačenom zmysle kontextovo citlivé, budem súhrnne označovať termínom *kontextovo citlivé syntaktické jednotky*. V záujme čo najväčšieho zjednodušenia (a bez odkazu na akúkoľvek konkrétnu teóriu) predpokladajme, že v doslovnom význame viet obsahujúcich kontextovo citlivé syntaktické jednotky sa vyskytujú prázdne miesta, na ktoré treba doplniť hodnoty, ktoré kontextovo citlivé syntaktické jednotky nadobúdajú vzhľadom na kontext použitia. Zaplnením prázdnych miest hodnotami kontextovo citlivých syntaktických jednotiek vznikne propozícia. Doslovný význam viet s kontextovo citlivými syntaktickými jednotkami možno preto označiť Bachovým termínom *propozičný radikál* (pozri Bach 1994). Zaplnenie takýchto prázdnych miest považujem za *minimálnu modifikáciu* doslovného významu, propozičného radikálu. Vety, ktoré obsahujú kontextovo citlivé syntaktické jednotky, teda vyjadrujú propozície len vzhľadom na minimálne modifikácie ich doslovného významu.

Termínom *vyjadrený obsah* označme to, čo výraz vyjadruje vzhľadom na kontext jeho použitia. V prípade niektorých viet je vyjadreným obsahom ich doslovný význam; to sa týka takých viet, ktoré neobsahujú žiadne kontextovo citlivé syntaktické jednotky, a teda ich doslovným významom je propozícia. Vyjadreným obsahom viet, ktoré obsahujú aj kontextovo citlivé syntaktické jednotky, nie je ich doslovný význam, a teda v tomto prípade je netriviálny rozdiel medzi doslovným významom a vyjadreným obsahom. Vyjadrený obsah takejto vety sa získa z jej doslovného významu minimálnou modifikáciou.

2 Explicitne neartikulované zložky

V predchádzajúcej časti som prezentoval pomerne neproblematický obrázok interakcie medzi sémantickou rovinou jazyka a kontextom jeho použitia. Kontext použitia nemá vplyv na doslovný význam vety, ale má vplyv na jej vyjadrený obsah. Dôležité je pritom to, že každý zásah kontextu použitia do vyjadreného obsahu je vynútený syntaktickou rovinou vety. Mám tým na mysli skutočnosť, že do vyjadreného obsahu sa kontextovo podmienená zložka dostane iba v prípade, že v samej vete existuje taká syntaktická jednotka - výraz špecifického druhu, prípadne špecifický gramatický tvar nejakého výrazu - ktorej

táto kontextovo podmienená zložka zodpovedá. Môžeme povedať, že všetky zložky vyjadreného obsahu sú v nejakej podobe *artikulované* vo vete, ktorá daný obsah vyjadruje vzhľadom na kontext jej použitia.

Napriek – alebo, skôr, vďaka – jeho relatívnej jednoduchosti sa zdá, že tento obrázok interakcie medzi sémantickou rovinou jazyka a kontextom použitia celkom nezodpovedá tomu, čo poznáme z komunikačnej praxe. Zdá sa totiž, že keď hovorca použije vo svojej výpovedi určitú vetu, spravidla tak vyjadrí obsah, ktorý nie je totožný nielen s doslovným významom vety, ale ani s vyjadreným obsahom vety (vzhľadom na kontext jej použitia) v uvedenom pomerne úzkom chápaní; často sa totiž stáva, že v hovorcovom použití veta vyjadruje obsah, ktorý je bohatší či nejako inak špecifickejší, ako je vyjadrený obsah vety v uvedenom chápaní. Preto sa považuje za viac či menej prijateľnú hypotéza, že niektoré zložky obsahu, ktorý veta vyjadruje vzhľadom na kontext jej použitia, sú v skutočnosti *neartikulované* v tom zmysle, že nezodpovedajú žiadnej syntaktickej jednotke vyskytujúcej sa vo vete.

Zopár príkladov môže ilustrovať túto hypotézu. Dobrým príkladom sú azda vety s tzv. privlastňovacími deskripciami ako „Albertovo auto“, resp. zloženými privlastňovacími demonstratívami ako „jeho auto“. Vety, ktoré obsahujú takéto výrazy, sú totiž v určitom zmysle neurčité. Vezmime si vety

- (1) Albertovo auto je nepojazdné.
- (2) Jeho auto je nepojazdné.

Veta (1) je neurčitá v tom zmysle, že sa v nej nešpecifikuje, aký je vzťah medzi Albertom a určitým autom; analogicky vo vete (2) sa nešpecifikuje, aký je vzťah referenta výrazu „jeho“ (vzhľadom na daný kontext použitia) a určitým autom. Albert (resp. referent výrazu „jeho“) môže dané auto vlastniť, môže ho mať požičané, môže na ňom jazdiť, môže v ňom sedieť, atď. Skutočnosť, že vo vetách (1) a (2) je zamlčaný vzťah medzi Albertom, resp. referentom výrazu „jeho“, a určitým autom, si môžeme uvedomiť vtedy, keď privlastňovaciu väzbu nahradíme zodpovedajúcou vedľajšou vetou; v tejto vedľajšej vete sa totiž musí špecifikovať daný vzťah, inak by sa nedala formulovať. Výraz „Albertovo auto“ môžeme teda nahradiť výrazmi „auto, ktoré Albert vlastní“, „auto, ktoré má Albert požičané“, „auto, v ktorom Albert jazdí“, „auto, v ktorom Albert sedí“, atď. V závislosti od toho, aký vzťah je relevant-

ný v danom kontexte použitia, možno použitím vety (1) vyjadriť rôzne propozície; napríklad:⁷

- (1a) »Auto, ktoré Albert vlastní, je nepojazdné«⁸
- (1b) »Auto, ktoré má Albert požičané, je nepojazdné«
- (1c) »Auto, v ktorom Albert jazdí, je nepojazdné«
- (1d) »Auto, v ktorom Albert sedí, je nepojazdné«

V záujme korektnosti treba dodať, že nie všetky privlastňovacie deskripcie, resp. zložené privlastňovacie demonstratíva, musia zamlčovať vzťah medzi subjektom (teda tým, čo patrí do definičného oboru vzťahu) a objektom (teda tým, čo patrí do oboru hodnôt vzťahu). To je napríklad prípad deskripcie „Albertova manželka“ alebo demonstratíva „jeho manželka“, ktoré sa vyskytujú vo vetách

- (3) Albertova manželka je neverná.
- (4) Jeho manželka je neverná.

Predpokladajme, že výraz „Albertova manželka“ v skutočnosti zamlčiava nejaký vzťah medzi Albertom a jeho manželkou. V takom prípade by sa táto deskripcia dala nahradiť zodpovedajúcou deskripciou s vedľajšou vetou, napríklad „manželka, s ktorou Albert žije“, „manželka, s ktorou Albert má deti“, „manželka, ktorú Albert bije“, atď. Keď to však urobíme, teda keď bližšie špecifikujeme, o ktorú Albertovu manželku ide, môžeme nechtiac spôsobiť komunikačný zmätok v tom zmysle, že adresát výpovede by mohol nadobudnúť dojem, že Albert má viacero manželiek, keďže dodatočnou informáciou spravidla mienime odlíšiť jednu z nich od ostatných manželiek.⁹ Na rozdiel od prípadu, s ktorým sme sa stretli v súvislosti s deskripciou „Albertovo auto“, nie je takéto doplnenie v prípade deskripcie „Albertova manželka“ potrebné. Dôvod spočíva v tom, že relevantný vzťah sa v danej deskripcii

⁷ Ak vzhľadom na kontext použitia vety (2) je referentom zámena „jeho“ Albert, propozície (1a) – (1d) možno vyjadriť aj vetou (2) (vzhľadom na kontext jej použitia).

⁸ Týmto spôsobom budem v štúdiu reprezentovať propozície, resp. zložky propozícií. Uvedené zápisy teda možno považovať za mená propozícií, resp. zložiek propozícií.

⁹ Zostáva pritom ďalej nešpecifikované, či ide o manželky, ktoré má Albert v tom istom časovom období (a teda je bigamista), alebo ide o manželky, ktoré má v rôznych časových obdobiach (a teda sa napríklad rozviedol alebo ovdovel).

už predsa vyskytuje. Výraz „manželka“ totiž nemusí vystupovať len ako unárny predikát, ktorý utvorí vetu, ak sa spojí s jedným vhodným výrazom, ale môže vystupovať aj ako binárny predikát, ktorý utvára vetu s dvoma výrazmi vhodného druhu. V takom prípade sa aj špecifikuje vzťah medzi Albertom a ďalšou osobou. Veta (3) teda vyjadří ako svoj obsah propozíciu

(3a) »Albertova manželka je neverná«

Na rozdiel od výrazu „manželka“ nemôže výraz „auto“ vystupovať raz ako unárny, inokedy zase ako binárny predikát; vždy sa používa len ako unárny predikát, teda vzťahuje sa na vlastnosť, ktorú objekty môžu exemplifikovať. Keď sa však v propozícii – napríklad v propozícii (1a) – má vyskytovať Albert aj exemplifikát vlastnosti *byť auto*, musí sa v nej zároveň vyskytovať aj vzťah medzi týmito objektmi, a preto sa v propozícii vyskytuje aj niečo navyše, čo sa vo vete neartikuluje.¹⁰

Iným prípadom, ktorým možno ilustrovať výskyt neartikulovaných zložiek v propozíciách, sú vety, ktorých predikátom sú adjektíva. Z dôvodov, ktoré nás tu podrobnejšie nebudú zaujímať, sa prijíma ako štandardný názor ten, podľa ktorého vo vete, ktorej predikátom je adjektívum, je zamlčaný výskyt substantíva. Adjektíva totiž fungujú ako gramatické *modifikátory* substantív. Vezmime si ako príklad vetu

(5) Albert je ženatý.

Ak má štandardný názor pravdu, v tejto vete je zamlčané adjektívum, napríklad „človek“ alebo „muž“ (prípadne niečo podobné). Na sémantickej úrovni to znamená, že veta (5) vyjadří nejakú obohatenú propozíciu, napríklad:

(5a) »Albert je ženatý muž«

(5b) »Albert je ženatý človek«

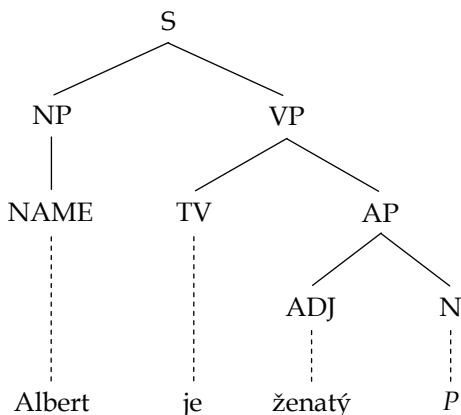
¹⁰ Dôvod, prečo je to tak, nebudem podrobnejšie špecifikovať, ale iba ho načrtnem. To, že propozície sú zložené a štruktúrované, naznačuje, že ide o jeden sémantický objekt s viacerými zložkami. To znamená, že propozície sú *jednotné* (keby to tak nebolo, nemohli by byť *jedným* objektom). Keby sa však stalo, že sa v propozícii majú vyskytovať dva objekty, ale bez vzťahu, ktorý by ich „spojil“, nemohli by tieto objekty tvoriť jednotu. Ak sa teda v propozícii má vyskytovať Albert aj exemplifikát vlastnosti *byť auto*, tak je potrebné, aby sa v nej vyskytoval aj vzťah medzi nimi. O probléme jednoty propozície budem v iných súvislostiach hovoriť v poslednej časti.

Entita »muž«, resp. »človek« je teda neartikulovanou zložkou vyjadrenej propozície.

Podobných prípadov možno nájsť viacero. Jednou zo záľub filozofov jazyka je hľadanie ďalších a ďalších prípadov, v ktorých sa vo vyjadrených propozíciách vyskytujú také zložky, ktoré nie sú vo vete artikulované. Domnievam sa však, že uvádzanie ďalších príkladov je zbytočné, keďže by malo byť jasné, že hypotéza, podľa ktorej nie všetky zložky obsahu, ktorý veta vyjadruje vzhľadom na kontext jej použitia, zodpovedajú nejakým syntaktickým jednotkám vyskytujúcim sa vo vete, vyzerá prijateľne.

Zdá sa však, že hoci sa v uvedených príkladoch môže ilustrovať výskyt takých zložiek, ktoré nie sú artikulované v *explicitnom* zmysle, predsa len v nejakom inom zmysle artikulované musia byť. Ide totiž o to, že ak adjektívum vystupuje ako modifikátor nejakého substantíva, tak v nejakej podobe by sa vhodný jazykový prostriedok, ktorý by mal reprezentovať zamlčané substantívum, vo vete (5) mal vyskytovať. Analogicky, genitívna väzba v privlastňovacích deskripciách, resp. zložených privlastňovacích demonstratívach by mala zastupovať vzťah subjektu k objektu, a teda vo vetách (1) a (2) by sa v nejakej podobe mal reprezentovať zamlčaný vzťahový výraz. Z tohto dôvodu sa zvyčajne uznáva, že aj keď tieto reprezentácie nie sú explicitné, teda viditeľné na úrovni povrchovej formy vety, predsa len sú vo vete implicitne prítomné a dajú sa reprezentovať na úrovni (skrytej) logickej formy vety. Presnejšie povedané, na úrovni logickej formy sa v daných výrazoch vyskytujú voľné premenné vhodných druhov. Vezmime si na ilustráciu vetu (5). Jej logickú formu môžeme zachytiť pomocou stromového diagramu v nasledujúcej podobe:¹¹

¹¹ Veta (výraz kategórie S) pozostáva z menného výrazu (NP) a slovesného výrazu (VP) (pokiaľ nejde o vetu, ktorá je priradovacím súvetím). Menný výraz možno tvoriť rôznymi spôsobmi; môže pozostávať napríklad z vlastného mena (výrazu kategórie NAME), ale môžu ho tvoriť aj iné výrazy (neuvádzam ich tu, keďže sú v našom príklade irelevantné). Aj slovesný výraz možno tvoriť rozličnými spôsobmi; môže napríklad pozostávať z tranzitívneho slovesa (výraz kategórie TV), ktorým môže byť napríklad tvar slovesa „byť“, a adjektívnej frázy (výrazu kategórie AP), ktorá pozostáva z adjektíva (výrazu kategórie ADJ) a podstatného mena (výrazu kategórie N). (Poznamenávam, že to, čo som označil ako výraz kategórie AP, by v jazykoch obsahujúcich určitý člen, mohol byť výraz kategórie NP.)

V uvedenom stromovom diagrame sa vyskytujú syntaktické reprezentácie výrazov „Albert“, „je“ a „ženatý“. Okrem toho sa tu vyskytuje premenná *P*, ktorá zastupuje výrazy kategórie N. Premenná *P* môže nadobúdať ako svoje hodnoty – ak sa pohybuje v extenzionálnom rámci – množiny objektov. V stromovom diagrame, ktorý by reprezentoval logickú formu vety (1), by sa zase vyskytovala premenná, ktorá by ako obor premennosti mala binárne relácie.

Neartikulované zložky, s ktorými sme sa stretli pri sémantických obsahoch viet ako (1) alebo (5), sú v skutočnosti reprezentované na úrovni logickej formy v podobe implicitných premenných (vhodného druhu), ktoré sa nevyskytujú na úrovni povrchovej formy vety. Ich neartikulovanosť teda spočíva v tom, že na úrovni povrchovej formy vety im nezodpovedá žiadna explicitná syntaktická jednotka z vety, no to neznamená, že im nezodpovedá žiadna syntaktická jednotka na nejakej inej syntaktickej úrovni – ako sme videli, na úrovni logickej formy možno nájsť vhodnú premennú. Ide teda o *explicitne neartikulované zložky* vyjadreného obsahu, ktoré sú však artikulované implicitne.

3 Implicitne neartikulované zložky

Niektorí filozofi jazyka – konkrétne prívrženci tzv. *kontextualizmu* – tvrdia, že okrem explicitne neartikulovaných zložiek musíme rozlíšiť aj *implicitne neartikulované zložky* vyjadreného obsahu. Presnejšie povedané, niektoré zložky, ktoré nie sú explicitne artikulované, nie sú artiku-

lované ani len na implicitnej úrovni logickej formy. F. Recanati rozlišuje dva druhy pragmatických procesov – *saturáciu* a *voľné obohatenie* (pozri napríklad Recanati 1993 alebo 2004). Saturácia priradzuje hodnoty premenným alebo kontextovo citlivým syntaktickým jednotkám, a teda ak sa do vyjadreného obsahu dostane nejaká neartikulovaná zložka (ako hodnota premennej) na základe saturácie, ide o explicitne neartikulovanú zložku. Na druhej strane voľné obohatenie je voľné v tom zmysle, že nezávisí od žiadnej syntactickej jednotky vyskytujúcej sa vo vete. Tie zložky vyjadreného obsahu, ktoré sa doňho dostali na základe voľného obohatenia, sú teda nielen explicitne neartikulovanými, ale aj implicitne neartikulovanými zložkami daného obsahu. Analogicky K. Bach – ktorý sa však napriek niektorým podobnostiam nedá začleniť ku kontextualistickému prúdu, ale patrí skôr k sémantickým minimalistom (pozri Zouhar 2011d, 195-196) – rozlišuje *kompletizáciu* od *expanzie* (pozri Bach 1994), pričom kompletizácia v podstate zodpovedá Recanatiho saturácii a expanzia voľnému obohateniu; expanziou sa do vyjadrenej propozície dostanú také zložky, ktoré nie sú artikulované na žiadnej úrovni syntactickej reprezentácie, no kompletizáciou sa fakticky priradzujú hodnoty explicitným či implicitným syntaktickým jednotkám vo vete.

V akých prípadoch možno vo všeobecnosti hovoriť o tom, že určitá zložka vyjadreného obsahu sa doňho dostala na základe voľného obohatenia, resp. expanzie? V princípe sa to stáva vtedy, keď veta vyjadruje nejakú kompletnú propozíciu (vzhľadom na kontext jej použitia) aj za predpokladu, že sa do nej nedoplní žiadna ďalšia zložka. To znamená, že tie zložky vyjadreného obsahu, ktoré sú implicitne neartikulované, nie sú *mandatórne* v tom zmysle, že sú nevyhnutné na to, aby sa vetou vyjadrila (vzhľadom na daný kontext použitia) propozícia, keďže veta vyjadrí propozíciu nezávisle od nich (pozri napríklad Recanati 2002, 323). Opäť uvediem zopár ilustrácií.

Keď hovorca použije vetu

(6) Albert vytiahol kľúč a otvoril dvere,

môže tak vyjadríť neobohatenú propozíciu

(6a) »Albert vytiahol kľúč a otvoril dvere«

ktorá je pravdivá, ak Albert vytiahol kľúč a otvoril dvere, pričom sa v nej nekonkretizuje nič iné. Táto propozícia nešpecifikuje mnohé veci, napríklad to, odkiaľ Albert vytiahol kľúč, ani to, čím otvoril dvere.

Propozícia (6a) bude pravdivá napríklad v prípade, že Albert vytiahol kľúč a otvoril dvere tak, že týmto kľúčom odomkol a ešte ním pootočil v zámke tak, aby sa dvere samy otvorili. Bola by však pravdivá aj v prípade, že Albert vytiahol kľúč a otvoril dvere rukou bez toho, aby na to použil tento kľúč. Nech je to akokoľvek, (6a) je propozícia, ktorá môže byť pravdivá, resp. nepravdivá, a teda použitím vety (6) možno vyjadriť propozíciu bez akéhokoľvek voľného obohatenia či expanzie.¹²

Lenže použitím tej istej vety môže hovorca vyjadriť aj obohatenú propozíciu, napríklad

(6b) *»Albert vytiahol kľúč a otvoril dvere kľúčom, ktorý vytiahol«*

(6c) *»Albert vytiahol kľúč z vrečka a otvoril dvere kľúčom, ktorý vytiahol«*

Propozícia (6b) by bola pravdivá len v prípade, že Albert použil na otvorenie dverí kľúč, ktorý vytiahol (pričom sa nešpecifikuje, odkiaľ ho vytiahol), a nie niečo iné. Zložka *»kľúč, ktorý vytiahol«* sa do vyjadrenej propozície dostala na základe voľného obohatenia, resp. expanzie, a teda by malo ísť o zložku, ktorá je neartikulovaná aj v implicitnom zmysle. V prípade propozície (6c) sú zase neartikulovanými zložkami *»z vrečka«* a *»kľúč, ktorý vytiahol«*. Na úrovni logickej formy im nezodpovedá žiadna implicitná premenná, a teda sa v propozícii (6c) vyskytujú na základe voľného obohatenia, resp. expanzie.

Iný príklad predstavujú podľa Recanatiho tzv. meteorologické predikáty (pozri okrem iného Recanati 2007). Podľa štandardného názoru vyjadrujú vety z meteorologickými predikátmi ako „pršať“ atď. propozície, ktoré musia zahŕňať aj miesto, na ktorých sa daný meteorologický jav odohráva (t. j. miesto je mandatórnou zložkou takej propozície; pozri napríklad Perry 1986 alebo Neale 2007). Recanati však tento názor nezdieľa a tvrdí, že miesto sa do takejto propozície dostane len na základe voľného obohatenia, a teda aj bez tohto miesta bude veta vyjadrovať kompletnú propozíciu (pozri napríklad Recanati 2002, 317). To znamená, že ak hovorca použije vetu

(7) Prší,

môže tak vyjadriť bližšie nešpecifikovanú propozíciu

¹² Pravda, gramatické perfektum naznačuje, že do vyjadrenej propozície budú patriť aj časové okamihy, no tie sa do nej dostanú na základe saturácie, resp. kompletizácie.

(7a) »Prší«,¹³

ale aj obohatené propozície, napríklad:

(7b) »V Bratislave prší«

(7c) »Niekde prší«

Zložky »v Bratislave« a »niekde« sú neartikulované nielen v explicitnom, ale aj implicitnom zmysle, keďže (7a) je plnohodnotná propozícia, do ktorej sa nemusí nič dopĺňať.¹⁴ To znamená, že na úrovni (skrytej) logickej formy vety (7) sa nevyskytuje žiadna syntaktická reprezentácia týchto zložiek propozície podobne, ako sa žiadna ich syntaktická reprezentácia nevyskytuje ani na („viditeľnej“) úrovni povrchovej štruktúry vety (7).

4 Dva druhy neartikulovaných zložiek?

Zdá sa, že rozdiel medzi explicitnými a implicitnými neartikulovanými zložkami vyjadreného obsahu je netriviálny a zároveň dobre zdôvodnený. Kontextualisti ako F. Recanati, ale aj nekontextualisti ako K. Bach považujú za potrebné rozlišovať tieto dva druhy neartikulovaných zložiek a odmietajú redukovať neartikulované zložky jedného druhu na neartikulované zložky druhého druhu. Naozaj však potrebujeme neartikulované zložky oboch druhov? Presnejšie povedané, naozaj dokážeme zdôvodniť existenciu neartikulovaných zložiek oboch druhov? Všimnime si, že neartikulované zložky jedného aj druhého druhu sa postulujú na to, aby sa vysvetlilo, ako možno použitím nejakej vety vyjadriť (vzhľadom na nejaký kontext jej použitia) propozíciu, ktorá je bohatšia, ako obsah, ktorý dostaneme z doslovného významu

¹³ Dodávam, že táto propozícia sa explicitne zmieňuje o čas, v ktorom sa daný meteorologický jav odohráva, keďže sloveso je v gramatickom prézente, ktorý sa vzťahuje na aktuálny čas výpovede.

¹⁴ To, samozrejme, neznamená, že dážď alebo nejaký iný meteorologický jav by sa mohol odohrať bez toho, aby sa odohrával na nejakom mieste. Vyskytovať sa na nejakom mieste je podstatná vlastnosť meteorologických javov, no to je metafyzická otázka. Ak je *metafyzicky nevyhnutné*, aby pršalo na nejakom mieste (a v nejakom čase), neznamená to, že je *sémanticky* (či *komunikačne*) *nevyhnutné*, aby sa zmienka o mieste, na ktorom prší, vyskytovala aj vo vyjadrenej propozícii. Recanati preto odlišuje metafyzické neartikulované zložky od komunikačných neartikulovaných zložiek (pozri Recanati 2002, 305 a ďalej).

vety na základe minimálnej modifikácie. Domnievam sa však, že to by sme dokázali aj v prípade, že si vystačíme len s neartikulovanými zložkami jedného druhu. Konceptia, ktorá túto možnosť ponúka, sa nazýva *minimálny indexikalizmus* a rozpracoval som ju v knihe Zouhar (2011d); preto ju nebudem opakovať na tomto mieste. Skôr sa zameriame na jeden kľúčový problém, ktorý by sme nemohli riešiť, keby sme akceptovali oba druhy neartikulovaných zložiek propozícií; skutočnosť, že tento problém vzniká, je dôležitým (negatívnym) argumentom proti koncepciám, ktoré tieto dva druhy neartikulovaných zložiek odlišujú.¹⁵

Kľúčové tvrdenie minimálneho indexikalizmu spočíva v tom, že všetky zložky vyjadrenej propozície zodpovedajú explicitným alebo aspoň implicitným syntaktickým jednotkám, ktoré sa vyskytujú vo vete. To znamená, že podľa minimálneho indexikalizmu žiadne voľné obohatenie alebo expanzia neexistuje a že ak sa vo vyjadrenej propozícii vyskytuje nejaká neartikulovaná zložka, tak sa do nej dostala na základe saturácie, resp. kompletizácie. Dôvod spočíva v tom, že každý zdanlivý prípad voľného obohatenia, resp. expanzie, sa dá odhaliť ako skrytý prípad saturácie, resp. kompletizácie. Ako som však naznačil, detaily tohto riešenia nebudem na tomto mieste opakovať. Z hľadiska našich terajších úvah je podstatné to, že ak sa nejaká neartikulovaná zložka dostane do propozície na základe saturácie, resp. kompletizácie, problém, na ktorý poukážem, nevzniká. Preto demaskovanie voľného obohatenia, resp. expanzie ako saturácie, resp. kompletizácie eliminuje akékoľvek nebezpečenstvo, že narazíme na spomínaný problém.

Tvrďím, že ak sa akceptuje konceptia propozícií ako zložených a štruktúrovaných entít, a zároveň sa pripúšťa voľné obohatenie, resp. expanzia ako legitímny spôsob obohacovania propozície o nové zložky, tak hrozí nebezpečenstvo, že takto obohatené „propozície“ v skutočnosti prestanú byť propozíciami. Propozícia totiž má byť *jednou*

¹⁵ Presnejšie povedané, tento problém vzniká primárne v súvislosti s Bachovou koncepciou, v ktorej sa odlišuje kompletizácia od expanzie, nie v súvislosti s Recanatiho koncepciou odlišujúcou saturáciu od voľného obohatenia. Dôvod spočíva v tom, že Recanati rozpracoval aj určitú formálnu teóriu, ktorá má eliminovať problém, na ktorý poukážem v hlavnom texte. Zdá sa však, že Recanatiho formálna teória vychádza z určitých nedorozumení, na ktoré som poukázal v prácach Zouhar (2011c) a (2011d, 300-306). To znamená, že Recanati sa v podstate podarilo ochrániť svoju teóriu neartikulovaných zložiek pred prípadnými námietkami len za cenu chybnnej formálnej teórie, a preto ju v skutočnosti neochránil dostatočne.

(hoci zloženou a štruktúrovanou) entitou a doplnenie ďalších zložiek neumožní zachovať túto jednotu. Pokúsim sa túto tézu obhájiť.

Začnime krátkou úvahou o Fregeho sémantickej koncepcii. Predpokladajme, že propozícii zodpovedá to, čo Frege nazýva *myšlienka*. Myšlienka je zložený a štruktúrovaný abstraktný objekt, ktorý možno rozložiť na jednotlivé zložky podľa určitých pravidiel. Pri akejkolvek analýze myšlienky dostaneme ako jej zložky zmysly rôznych druhov: V každej myšlienke sa vyskytuje aspoň jeden zmysel, ktorý obsahuje aspoň jedno prázdne miesto, na ktoré možno dopĺňať iné zmysly vhodných druhov, a určitý počet zmyslov, ktoré neobsahujú prázdne miesta. Počet prázdnych miest v zmysle prvého druhu je totožný s počtom zmyslov druhého druhu. Zmysel, ktorý obsahuje aspoň jedno prázdne miesto, je spôsobom danosti funkcie (pojmu) a v jazyku ho možno vyjadriť pomocou predikátového výrazu; zmysel, ktorý neobsahuje žiadne prázdne miesto, je spôsobom danosti predmetu a v jazyku ho možno vyjadriť tým, čo Frege nazýva *vlastné meno*. Z nášho hľadiska je teraz dôležité to, že jednotlivé zmysly obsiahnuté v myšlienke spolu tvoria určitú jednotu; jednotu získame práve vďaka tomu, že jednotlivé zmysly bez prázdnych miest zaplňajú prázdne miesta v tom zmysle, ktorý ich má. Ak »() je ženatý« je zmysel, ktorý obsahuje jedno prázdne miesto (ktoré je naznačené zátvorkami), a »Albert« je zmysel bez prázdnych miest, tak jeho dosadením do prázdneho miesta vznikne ďalší zmysel (myšlienka) »(Albert) je ženatý«. Keby sa zmysly bez prázdnych miest nedosádzali podobným spôsobom na prázdne miesta v zmysloch, ktoré ich obsahujú, nebolo by možné utvoriť zložený, no jednotný (jeden) objekt. Útvar »(Albert)«, »() je ženatý« je len čírym zoznamom dvoch zmyslov, ktoré spolu netvoria žiadnu jednotu. Myšlienkou je taký sémantický objekt, ktorý pozostáva s aspoň jedného zmyslu s prázdny-
mi miestami, ktoré sú však zaplnené inými vhodnými zmyslami tak, aby žiadne miesto nezostalo prázdne. Keby aspoň jedno miesto zostalo prázdne, nemohli by sme daný útvar považovať za myšlienku.¹⁶ Analogickú úvahu možno formulovať v súvislosti s propozíciami v našom chápaní.

Procesy saturácie, resp. kompletizácie si môžeme predstaviť tak, že zodpovedajú zaplňaniu akýchsi prázdnych miest v určitých sémantických entitách ďalšími vhodnými sémantickými entitami. Saturácia

¹⁶ Podrobnejšie sa týmto aspektom Fregeho koncepcie venujem v knihe Zouhar (2010, 89-122), resp. v stati Zouhar (2011b).

a kompletizácia teda umožňujú tvoriť z určitých sémantických objektov ďalšie (jednotné) sémantické objekty. Dôvod spočíva v tom, že z nepropozíčných sémantických entít vhodných druhov tvorí propozície. Na druhej strane voľné obohatenie, resp. expanzia má utvárať z propozícií ďalšie propozície doplnením nových zložiek. Problém je však v tom, že ak sa niečo klasifikuje ako propozícia, tak taký objekt nemôže obsahovať žiadne prázdne miesta, keďže by v takom prípade nemohlo ísť o propozíciu. Lenže ak neobsahuje žiadne prázdne miesta, nemožno ich ani ničím zaplniť, a teda doplnením ďalšej sémantickej entity nevznikne jeden jednotný útvar, ale len číry zoznam dvoch sémantických entít – pôvodnej propozície a nového sémantického objektu.

Vezmime si príklad. Predpokladajme, že z propozície (6a) (*»Albert vytiahol kľúč a otvoril dvere«*) chceme utvoriť propozíciu (6b) (*»Albert vytiahol kľúč a otvoril dvere kľúčom, ktorý vytiahol«*) doplnením zložky *»kľúč, ktorý vytiahol«*. Keďže (6a) je propozícia, neobsahuje žiadne prázdne miesto. To napríklad znamená, že sa v nej vyskytuje binárny vzťah *»() otvoril ()«*, pričom prvé prázdne miesto obsadzuje (zamlčaná) zložka *»Albert«* (t. j. určitý človek) a druhé prázdne miesto zložka *»dvere«* (t. j., zjednodušene, určitý exemplifikát vlastnosti *byť dvere*). Doplnenie zložky *»kľúč, ktorý vytiahol«* (t. j., zjednodušene, určitého exemplifikátu vlastnosti *byť kľúčom, ktorý Albert vytiahol*) predpokladá, že sa tu namiesto binárneho vzťahu *»() otvoril ()«* vyskytuje ternárny vzťah *»() otvoril () ()«*, a teda nová zložka zaplní zostávajúce prázdne miesto. Lenže v propozícii (6a) sa žiadne prázdne miesto nevyskytuje. Ak má voľné obohatenie, resp. expanzia utvárať z propozícií nové propozície, nemôže teda vyžadovať len doplnenie ďalšej zložky, ale by malo vyžadovať zásadnejšiu modifikáciu, ktorá spočíva v tom, že vzťah určitej árnosti sa nahradí vzťahom s vyššou árnosťou a následne sa zaplní nové prázdne miesto. Konkrétnejšie, z propozície (6a) možno získať propozíciu (6b) len tak, že sa binárny vzťah *»() otvoril ()«* nahradí ternárnym vzťahom *»() otvoril () ()«* a na nové prázdne miesto sa dodá zložka *»kľúč, ktorý vytiahol«*.

Lenže voľné obohatenie a expanzia neumožňujú nahrádzať jeden sémantický objekt iným sémantickým objektom, ale len dopĺňajú nové objekty. Keďže je to tak, doplnením zložky *»kľúč, ktorý vytiahol«* k propozícii (6a) nemôže vzniknúť propozícia (6b) – t. j. jeden jednotný objekt – ale zoznam dvoch sémantických entít, ktorý môžeme znázorniť takto: (*»Albert vytiahol kľúč a otvoril dvere«, »kľúč, ktorý vytiahol«*). To je principiálny a neprekonateľný problém akéhokoľvek procesu, ktorý má fungovať podobne ako voľné obohatenie a expanzia. Opakujem,

že tento problém nevzniká v súvislosti so saturáciou a kompletizáciou. Preto sa mu vyhneme, ak sa zbavíme voľného obohatenia a expanzie; zároveň všetky prípady, na ktoré sa pôvodne tieto procesy aplikovali, demaskujeme ako prípady saturácie alebo kompletizácie. Znamenalo by to okrem iného napríklad to, že doslovným významom vety (6) nebude propozícia (6a), ale zodpovedajúci propozičný radikál, ktorý obsahuje namiesto binárneho vzťahu »() otvoril ()« ternárny vzťah »() otvoril () ()«, pričom jedno miesto v ňom zostalo nezaplnené. Iste, tento návrh predpokladá podrobné rozpracovanie a zdôvodnenie, no tým sa nechcem zaoberať na tomto mieste.¹⁷

Dôsledkom týchto úvah je skutočnosť, že ak sa odmietne voľné obohatenie a expanzia, pričom sa nahradia saturáciou, resp. kompletizáciou, tak sa stratí aj motivácia rozlišovať dva druhy neartikulovaných zložiek. Explicitne neartikulované zložky sa stávajú súčasťou propozície na základe saturácie, resp. kompletizácie; implicitne neartikulované zložky sa zase do propozície majú dostať na základe voľného obohatenia, resp. expanzie. Tie propozičné zložky, ktoré sa pôvodne považovali za implicitne neartikulované, sa v skutočnosti demaskujú ako explicitne neartikulované, keďže predsa len im zodpovedá určitá syntaktická reprezentácia vo vete. Môžeme teda uzavrieť, že všetky neartikulované zložky propozície sú len explicitne neartikulované.

Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava
Slovenská republika
marian.zouhar@gmail.com

Literatúra

- BACH, K. (1994): Conversational Implicature. *Mind & Language* 9, No. 2, 124-162.
- BEALER, G. (2004): An Inconsistency in Direct Reference Theory. *Journal of Philosophy* 101, 574-593.
- DUŽÍ, M. – JESPERSEN, B. – MATERNA, P. (2010): *Procedural Semantics for Hyperintensional Logic. Foundations and Applications of Transparent Intensional Logic*. Dordrecht: Springer.

¹⁷ Koncepciu, ktorá túto vec rieši, možno nájsť v práci Zouhar (2011d, 3. kapitola).

- JESPERSEN, B. (2003): Why the Tuple Theory of Structured Propositions Isn't a Theory of Structured Propositions. *Philosophia* 31, 171-183.
- KAPLAN, D. (1975): How to Russell a Frege-Church. *Journal of Philosophy* 72, No. 19, 716-729.
- KAPLAN, D. (1989): Demonstratives. In: Almog, J. - Perry, J. - Wettstein, H. (eds.): *Themes from Kaplan*. Oxford: Oxford University Press, 482-563.
- NEALE, S. (2007): On Location. In: O'Rourke, M. - Washington, C. (eds.): *Situating Semantics: Essays on the Philosophy of John Perry*. Cambridge (Mass.): MIT Press, 251-393.
- PERRY, J. (1977): Frege on Demonstratives. *Philosophical Review* 86, No. 4, 474-497.
- PERRY, J. (1986): Thoughts without Representation. *Proceedings of the Aristotelian Society* 60, 137-152.
- RACLAVSKÝ, J. (2009): *Jména a deskripcie: logicko-sémantická zkoumání*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc.
- RECANATI, F. (1993): *Direct Reference: From Language to Thought*. Oxford: Blackwell Publishing.
- RECANATI, F. (2002): Unarticulated Constituents. *Linguistics & Philosophy* 25, 299-345.
- RECANATI, F. (2004): *Literal Meaning*. Cambridge: Cambridge University Press.
- RECANATI, F. (2007): It is Raining (Somewhere). *Linguistics & Philosophy* 30, 123-146.
- SOAMES, S. (1987): Direct Reference, Propositional Attitudes, and Semantic Content. *Philosophical Topics* 15, No. 1, 44-87.
- SOAMES, S. (2010): *What Is Meaning?* Oxford: Princeton University Press.
- TICHÝ, P. (1988): *Foundations of Frege's Logic*. Berlin: Walter de Gruyter.
- TICHÝ, P. (1994): Cracking the Language Code. *From the Logical Point of View*, No. 2, 7-19.
- ZOUHAR, M. (2010): *Problémy jazyka a počiatky analytickej filozofie*. Bratislava: aleph.
- ZOUHAR, M. (2011a): Kontext a sémantika predikátov. *Filosofický časopis* 59, č. 2, 187-205.
- ZOUHAR, M. (2011b): The Structure of Frege's Thoughts. *History and Philosophy of Logic* 32, No. 3, 199-209.
- ZOUHAR, M. (2011c): What is Wrong with Unarticulated Constituents? *Human Affairs* 21, 239-248.
- ZOUHAR, M. (2011d): *Význam v kontexte*. Bratislava: aleph.